

Invalid – vendar ne zato drugorazreden član družbe

Živimo na celini, ki se stara. Že do leta 2020 bo večina ljudi starejših od 45 let. Pri tej starosti pa se začne izrazito povečevati število invalidov. Invalidi predstavljajo danes med 10 in 12 odstotki prebivalstva Evropske unije, kar v številkah pomeni, da živi samo v državah članicah Evropske unije 60 milijonov invalidov. V svetu pa je po oceni Svetovne zdravstvene organizacije več kot 900 milijonov invalidnih oseb, kar je več kot desetina vsega svetovnega prebivalstva. V celotni zgodovini jih je družba zavračala in pogosto z njimi ravnala na najbolj okrutne načine ter jim celo odrekala pravico do življenja. Človeštvo je potrebovalo več tisoč let, da se je razvila ideja humanosti do invalidov. V Sloveniji imamo po zadnjih podatkih Urada za invalide Republike Slovenije evidentiranih 168.755 oseb s statusom invalida, kar predstavlja 8,48 odstotka prebivalstva. Polovica izmed vseh invalidov v Evropski uniji je v aktivni delovni dobi, a žal je zaposlenih zelo malo.

Invalidi so izrazito heterogena skupina, ki jih združuje pridobljeni status invalida. Ta pa izhaja iz različnih zakonsko opredeljenih pravic. Vsem je skupna tudi kronična okvara zdravja, z bolj ali manj izraženimi posledicami. Heterogenost skupine invalidov¹ je **posledica njihovih raznolikih lastnosti, ki jih lahko v osnovi razdelimo na:**

- biološke, kamor štejemo starost in spol;
- socialne, kot so bivališče, stan, stopnja izobrazbe, tudi etnično poreklo ter zaposlenost in z delom povezan status;
- lastnosti, ki opredeljujejo njihovo telesno in duševno stanje, povezano tudi s trajno okvaro.

Nad invalide še vedno s predsodki

“On je invalid, on ne zmore tega!” Prav gotovo je vsak izmed nas kdaj že izrekel tak stavek na glas ali v svojih mislih. Včasih ne mislimo s tem nič slabega, ampak tako reagiramo zaradi lastnih predsodkov in predsodkov širše okolice oziroma družbe. Da so invalidi nesposobni za samostojno oblikovanje lastnega življenja, je namreč predsodek, ki sicer ne drži, kot nam lahko pokažejo izkušnje srečevanj z invalidi, ampak se ga žal ne moremo kar tako otresti. Invalide v splošnem obravnavamo kot neproduktivne in nesposobne osebe, ki vse življenje potrebujejo svetovalce, strokovnjake in cel kup institucij, ki bi poskrbele za njih in jim pomagale na poti v življenje. Invalidi pristajajo na etiketiranje in zapostavljanje, ker so zaradi določenega manka (vidnega ali navideznega) člani manjšinske skupine, *“skupine ljudi, ki so zaradi svojih fizičnih ali kulturnih karakteristik ločeni od drugih članov družbe, v kateri živijo in ki se jih neenakopravno obravnava, kar ima za posledico, da se jih obravnava kot objekte kolektivne diskriminacije”*.²

Invalidi namreč posedujejo vse bistvene značilnosti manjšinske skupine,³ razen homogenosti, kar pa le povečuje moč in diskriminacijo s strani neinvalidnih oseb. V interesu slednjih, zlasti tistih, ki imajo nižji status znotraj večinske skupine, je, da člani manjšine “ne le prepoznavajo svoj prostor, ampak ga tudi ohranijo – kar pomeni, da čutijo in delujejo kot manj srečna bitja”.⁴ Do tega pa pride zaradi tega, ker se tisti, ki imajo nižji status v večinski skupini, počutijo ogrožene s strani manj-

šine. Obstaja nevarnost, da zdrsnejo v manjšinsko skupino, zato za ohranitev svojega mesta v večinski skupini pogosto ne izbirajo sredstev. To se še vedno dogaja, čeprav se v globalnem smislu vse bolj uveljavlja prepričanje, da invalidnost ni nikakršen odklon od normalnosti in da je na razlike med ljudmi potrebno gledati kot na neizbežen in koristen pojav za celotno človeško družbo. Družba, ki se zares zavzema za človekove pravice, je tista družba, ki sprejema in podpira pravico svojih manjšin do drugačnosti in ki jih ne sili, da bi se prilagodili normi večine. Invalidnost naj bi danes temeljila na pravici do drugačnega življenja ter na zadovoljevanju različnih potreb in ne na togem prilagajanju življenju večine ali celo na zatiranju in odvisnosti od večine, ki temelji predvsem na dobrodelnosti in pomilovanju.

Na nemoč in zapostavljanje invalidov kažejo tudi naslednji predsodki, ki jih je zbral Dušan Rutar:⁵

- Invalidi so moteni.

Telesni in mentalni manko je še vedno razumljen kot motnja v telesnem in duševnem razvoju, kar je v bistvu odraz nevednosti ljudi. Ljudje vsako odstopanje od "zdravega telesa in uma" pojmujejo kot motnjo, zaradi katere se posameznik ne more in pogosto ne sme normalno vključevati v družbeno življenje.

- Invalidi kot nebogljeni, žalostni in trpeče osebe.

Ker vemo, da so invalidi zaradi svojega manka prikrajšani za določene stvari, predpostavljamo, da so zaradi tega vedno žalostni in trpijo. Prav zaradi tega pogosto, ko slišimo besedo invalid ali hendikepirana oseba, takoj pomislimo na nebogljen in žalostno osebo na vozičku. Kadar pa vidimo kakšno invalidno osebo nasmejana in polno energije, imamo to za izjemo, kot da ni mogoče, da so tudi invalidi dobre volje.

- Invalidi imajo posebne potrebe.

Iz tega sledi, da se potrebe delijo v najbolj grobem smislu na univerzalne, ki so nam vsem

skupne, in pa specifične, ki se vežejo na okoljske razlike, spol, starost, zdravje, družbeni položaj itd. Torej posebnih oziroma specifičnih potreb nimajo le invalidi, ampak ima prav vsak kakšno specifično potrebo, le da se nam ta ne zdi tako specifična (predvsem ne v negativnem smislu) kot potreba, ki jo ima invalid.

- Invalidi ne potrebujejo visoke izobrazbe.

Ker so invalidi že v osnovi definirani kot manj zmožni in sposobni, če že ne celo kot nezmožni in nesposobni, privzemamo, da niso sposobni opravljati zahtevnejših del in samostojno živeti. V praksi pogosto vidimo, da lahko tudi invalidi opravljajo vrsto zahtevnih del, samostojno živijo in znajo uporabiti tudi znanje pridobljeno z visoko izobrazbo.

- Ne bi hotel(a) biti na njihovem mestu.

Morda tudi oni ne bi želeli biti. Prav vsi se v življenju srečujemo s težavami in ovirami, le da so težave in ovire invalidov morda večje. Tukaj pa se postavi zanimivo vprašanje; katere vrste težav so največje in katere vrste ovir najtežje premagljive? Na to vprašanje bi težko našli objektivni odgovor, saj bi bili naši odgovori v skladu z našimi miselnimi vzorci, ki pa se nanašajo na določen družbeni kontekst, v katerem gre za že privzete strukture, ki pa niso vedno objektivne in pravilne. Na to pa se nanašata tudi naslednja dva predsodka:

- invalidi trpijo Tantalove muke,
- življenje invalidne osebe je življenje, ki ga ni vredno živeti.

Neutemeljenost zadnjega predsodka se najlepše pokaže v citatu Poropatove, ki je tudi sama invalidka. Pravi tako: "Življenje hendikepirane osebe je še kako vredno. Je polno, raznoliko in zanimivo, kot si ga narediš in izboriš".⁶

Čeprav nimajo predsodki nobene realne podlage, se jih zelo močno oklepamo in se pustimo zelo dolgo prepričevati, da nimamo prav. Predsodke imamo do vsega tujega in neznanega, vendar bi bil že skrajni čas, da se zavemo, da invalidi niso nekaj tujega, dru-

gačnega, ampak del nas, del družbe kot mi. Res sami pogosto ne morejo zadovoljiti in uresničiti določenih svojih potreb in želja, včasih jim to ne uspe kljub pomoči njihove družine, vendar šele takrat potrebujejo pomoč drugih. To pa je lahko včasih dvorezen meč, ker lahko preveč vsiljeno nudenje pomoči preide na vsiljevanje nečesa, česar si ne želijo. Skušaj se jih spreminjati in popravljati, da bi bili čim bolj podobni nam. Na podlagi česa lahko sklepamo, da so prave le lastnosti, vedenje in oblika neinvalidov? Zavedati se moramo, da nimamo za takšno sklepanje nobenih trdnih dejstev. Invalidu, ki morda le na pogled s težavo opravlja določeno stvar, pomagajmo torej le, kadar nas za pomoč prosi in če je ne odkloni, ko mu jo ponudimo, in le toliko kot želi, brez pomilovanja in nepotrebnega pokroviteljstva. Pomagajmo mu tako, kot bi pomagali kateri koli drugi neinvalidi osebi, in naj bodo tudi pri invalidni osebi besede in dejanja tista, ki odtehtajo videz in zaznave. Ne ocenjujmo ljudi le po videzu.

Podobno kot predsodki izražajo negativna stališča do invalidnih oseb tudi domneve o njihovi nesposobnosti in nezmožnosti, s katerimi sta se ukvarjali Finova in Asheva⁷ in ki so v svojem bistvu prav tako predsodki in stereotipi gledanja na invalidnost:

1. Zaradi svojega manka se invalidi sprijaznijo s problemi in težavami.

Gre za določeno zaznamovanost, stigmatizacijo invalidov, ki sicer v osnovi pomeni le biološko oviro oziroma biološko drugačnost, ki pa se zaradi takšnega družbenega ustroja odraža tudi v družbene odnose. Zaradi te zaznamovanosti, ki je v osnovi stigma, invalidi dopuščajo tudi drugačnost v socialnem smislu. Povedano drugače, ker so postavljeni v manjvreden položaj v biološkem smislu, dopuščajo oziroma se sprijaznijo tudi z manjvrednostjo v socialnem smislu. Zapostavljanje, diskriminacija, težave pri vključevanju v družbo se jim pogosto zdijo upravičene zaradi biološke zaz-

namovanosti. Zaradi okoljskih ovir je omejena tudi participacija oseb z invalidnostjo v družbenem življenju, kar je prav tako posledica določenega družbenega ustroja, vendar se to počasi le izboljšuje.

2. Privzeto je, da so invalidi "žrtve".

Pogosto se namreč invalidi obnašajo kot žrtve, ki čutijo bolečino ali trpijo in za to krivijo sebe. To kažejo tudi številne izkušnje in izpovedi oseb z invalidnostjo in prav zato je nezmožnost pogosto sinonim za "viktimizacijo", obnašanje neinvalidov do oseb z invalidnostjo pa takšno, kot je, - negativno.

3. Nezmožnost je pri invalidih središče vsega. Iz nezmožnosti izhaja samodefiniranje, predstava o sebi, družbene primerjave in referenčne skupine.

Invalidi sebe primerjajo z ljudmi, ki so prav tako invalidi, ker vse definirajo skozi svojo nezmožnost zaradi določenega manka, ki ga imajo.

4. Biti nezmožen je sinonim za potrebovati pomoč in družbeno podporo.

V družbi žal še vedno velja, da se vloga invalidne osebe veže na odvisnost, pasivnost in da vedno potrebuje pomoč, zato invalidi to vlogo tudi nezavedno privzamejo, ostali pa se s svojim obnašanjem na to vlogo odzovejo bodisi s pomilovanjem bodisi z nudenjem pomoči, ne da bi jo invalid zares potreboval.

Večina ljudi se do invalidov obnaša in gleda nanje v skladu s prej predstavljenimi predsodki in domnevami. V splošnem obstajata dva tipična načina obnašanja do invalidnih oseb:

- ignoranca oziroma sprenevedanje glede "obstoja hendikepa"

Ta izhaja iz nelagodja, tesnobe, vznemirljenosti, ki ga povzroči pogled na "deformirano" telo. Ljudi je strah pred srečanjem oseb z invalidnostjo, ker ne vedo, kako naj se takrat obnašajo, zato se takemu srečanju raje izognejo.

- usmiljenje in pomilovanje

V naših očeh je invalid uboga in nebogljen oseba, ki po našem mnenju ne živi, ampak živetari. Takšen odnos do invalidov le-te nehote postavi v podrejen oziroma inferiorni položaj. Poleg tega pa se osebi z invalidnostjo kar samoumevno pripiše še "nemoč-

no voljo" ali "prizadeto duševnost" in se ji zaradi teh pogosto le pripisanih lastnosti spregleda določeno obnašanje, ki se pri ostalih ljudeh smatra za netolerantno. Hendikep se tako smatra kot neke vrste olajševalna okoliščina za še tako neprimerno vedenje.⁸



Z. Arnšek: Vzlet, 1996, žgana glina, v. 47 cm.

Do tega prihaja, ker ljudje pri invalidih vidijo najprej invalidnost, ne vidijo pa njih kot osebe z določenimi zmožnostmi in sposobnostmi. Pogosto pa takšne vzorce obnašanja spodbujajo tudi invalidi sami, ki si zaradi svoje invalidnosti, zaradi katere so pogosto odrinjeni na rob, želijo posebno ravnanje z njimi, ki pa ne ostane brez negativnih posledic. Te nas zopet pripeljejo do etiketiranja, to je razvrščanja in klasifikacije na podlagi stereotipov in predsodkov.

Predsodke in stereotipe bomo presegli, če se bomo izogibali generalizaciji in kategorizaciji oseb z invalidnostjo in če bomo z njimi v tesnejših stikih, kar bo zmanjšalo socialno distanco do njih, ki je vzrok za negativno nabite emocionalne odnose in razne vrste anksioznosti ob srečanjih z njimi. Stik z invalidi povzroča zaskrbljenost zaradi stalne bojazni neinvalidnih oseb, da bi izgubile svojo telesno integriteto. Neinvalidi čutijo do invalidov odpor, ki je različen glede na vrsto in stopnjo invalidnosti. Gre za podzavestni strah in odpor, ker se srečujemo z nečim, kar je drugačno, tuje in naši osebni izkušnji nepoznano. Negativna kulturna vrednotenja lahko to še podkrepijo, pozitivna vrednotenja pa omilijo.

Boj proti socialni izključenosti

Z antidiskriminacijsko zakonodajo, ki se v vse večji meri sprejema in uveljavlja v državah članicah Evropske unije, se skuša osebe z invalidnostjo čim bolj integrirati v družbo. Vlade in Evropska unija morajo zagotoviti skladnost vseh svojih politik in zakonodaj z mednarodnimi instrumenti človekovih pravic, kot so Evropska konvencija o človekovih pravicah, Evropska socialna listina in Konvencija o preprečevanju mučenja in poniževalnega ravnanja. Evropska komisija ima pri zagotavljanju urejanja pravic in vključevanja invalidov v vse evropske področne politike, še posebej tiste, ki delujejo v smeri odpravljanja socialne izključenosti in diskriminacije, posebno težo.

Tudi v Sloveniji se v smeri večjega vključevanja invalidov v družbo in spodbujanja njihove neodvisnosti izvajajo številni programi in ukrepi. Globalne razvojne cilje invalidskega varstva pri nas vsebinsko opredeljujejo naslednji osnovni elementi:⁹

- neodvisno življenje invalidov,
- samoorganiziranje invalidov,
- družbeno organizirana pomoč invalidom,
- izobraževanje in usposabljanje otrok in mladostnikov z motnjami v razvoju kot potencialnih invalidov.

“Namen politike enakih možnosti je izpolniti vse zahteve načela enakosti, in to ne le načela formalne enakosti in odsotnosti diskriminacije, temveč tudi načelo popolne in učinkovite enakosti, ki bi vsem posameznikom omogočilo, da uveljavljajo svoje socialne, ekonomske in politične pravice.”¹⁰

Antidiskriminacijska zakonodaja Sveta Evrope¹¹ si prizadeva za “usklajeno in celovito politiko, ki se zavzema za invalide in za tiste, ki jim grozi invalidnost, in ki naj bi:

- preprečevala ali odpravljala invalidnost, preprečevala njeno poslabšanje in lajšala njene posledice,
- zagotavljala popolno in aktivno sodelovanje v družbi,
- ljudem nudila pomoč pri aktivnem sodelovanju v družbi v skladu z njihovimi željami”.

Pri tem gre za dolgotrajni in dinamičen proces medsebojnega prilagajanja, ki zajema tako ljudi s posebnimi potrebami, ki življenje živijo skladno s svojimi željami, odločitvami in sposobnostmi, in za katere je pomembno, da se spodbuja njihov razvoj, kot tudi družbo, ki mora nuditi podporo pri zagotavljanju enakih možnosti.

Načelo nediskriminacije je umeščeno tudi v prvem delu ustave Evropske unije, ki govori o temeljnih vrednotah Evropske unije. Zajeto je v načelih Evropske unije, ki se nanašajo na “družbo pluralnosti, tolerantnosti, pravičnosti

in nediskriminatornosti".¹² V drugi del ustave Evropske unije je vključena listina temeljnih pravic. V okviru te listine se na invalidnost nanašata dva člena, kjer prvi prepoveduje diskriminacijo na osnovi invalidnosti kot tudi genskih razlik, drugi pa Evropsko unijo poziva k priznavanju in spoštovanju pravic oseb z invalidnostjo do uporabe ukrepov, ki zagotavljajo njihovo udeležanje v vsakdanjem življenju pri zagotavljanju neodvisnosti, družbene in poklicne integracije in vključevanja v življenje v skupnosti.¹³

Delo – najpomembnejša vez socialne vključenosti invalidov

Direktiva 2000/78/EC o splošnih okvirih enakega obravnavanja na področju zaposlovanja in dela prepoveduje diskriminacijo, tako posredno kot neposredno, na osnovi invalidnosti. Direktiva zahteva primerne prilagoditve delovnih mest invalidnosti, npr. opremo in delovni prostor, delovni čas, delitev dela ali ukrepe usposabljanja in integracije, razen, če ti ukrepi povzročajo preveč stroškov delodajalcem.¹⁴ Zakonodajo na tem področju so države članice v večini že prilagodile besedilu zgornje direktive.

Ohranjanje zaposljivosti (zmožnosti za delo) invalidov in razvijanje možnosti za njihovo zaposlitev sta pomembni sestavini obvladovanja invalidnosti v vsaki družbi. Vsaka družba razvija ta dva pomembna procesa za kakovost življenja invalidov na različne načine in z različnimi modeli. Žal ni modela, ki bi bil univerzalno uporaben. Številni sodobni pristopi na tem področju vse bolj upoštevajo povezanost:¹⁵

- sistema izvajalcev - strokovnjakov in služb, ki prispevajo podatke o preostali psihofizični funkcijski zmožnosti osebe v okviru sistemskih zmožnosti, ki osebo usmerjajo k vrnitvi oziroma vključitvi v delo, jo vodijo v njenem strokovnem razvoju in ji pomagajo oblikovati delovni razvoj - kariero;

- vloge osebe same - klienta, kjer je pomembno njeno osebno stališče do dela in do številnih nemedicinskih dejavnikov ter prevzemanje aktivnega sodelovanja;
- delodajalca - njegova jasno definirana vloga in pomen.

Delo oziroma zaposlitev za invalide nista pomembna le kot vir pridobivanja sredstev za življenje, ampak predvsem zaradi svoje psihološke in socialne funkcije vključenosti v družbo. Ljudje, ki niso zaposleni, so pogosto označeni kot manj vredni člani družbe. Čeprav se številne države tega zavedajo in si z ustreznimi politikami in ukrepi prizadevajo za čim večjo zaposlenost invalidov, so invalidi - poleg žensk in starejših delavcev - še vedno ena najtežje zaposljivih skupin z visoko stopnjo brezposelnosti. Ta je pogosto tudi dva do trikrat višja kot je povprečna letna stopnja brezposelnosti določene države. K temu danes veliko pripomorejo tudi zaostrene gospodarske razmere zaradi vse večje konkurenčnosti držav v razvoju na svetovnem trgu. Ključne ovire, ki bi jih bilo po mnenju Evropske komisije¹⁶ potrebno preseči, da bi se povečal delež zaposlenih invalidov, so: ovire zaradi odnosa delodajalcev, cena prilagoditve delovnih mest, visoke pasivne pravice, plače in število ur zaposlitve.

V Sloveniji se je v zadnjem desetletju zaradi spremenjenih gospodarskih in družbenih razmer brezposelnost, še posebej med invalidi, hitro povečala. Podatki kažejo (glej tabelo spodaj), da se je od leta 1995 do konca leta 2001 število brezposelnih invalidov povečalo za 11.519 oziroma za približno 160 odstotkov. Povečanje brezposelnih invalidov pa se je po letu 2001 vidno zmanjšalo. V letu 2002 je bilo zabeleženo zmanjšanje brezposelnosti med invalidi, in sicer se je število brezposelnih invalidov zmanjšalo v primerjavi z enakim obdobjem leta 2001 za 4.264 oziroma za 22,8 %, konec leta 2003 je zabeleženo zmanjšanje brezposelnih invalidov še za 5.545

oziroma za 38,5 %. Trend zmanjšanja števila brezposelnih invalidov se nadaljuje še v letu 2004, ko je zabeleženo zmanjšanje še za 824 oziroma 9,3 %. Pri tem je potrebno opozoriti, da se je delež brezposelnih invalidov, ki so v evidenci brezposelnih oseb v letu 2002-2004,

zmanjšal zaradi sprememb Pravilnika o vsebini in načinu vodenja evidenc s področja zaposlovanja in ne zaradi razloga zaposlitev. Je pa bilo v letu 2004 število brezposelnih invalidov, ki so se zaposlili, večje od povprečja za obdobje 2001-2004.



Z. Arnšek: Slavolok, 2002, žgana glina, v. 50 cm.

Tabela 1: Razmerje med številom vseh brezposelnih in številom brezposelnih invalidov (Legenda: A = Leto, B = Št. vseh brezposelnih, C = Št. brezposelnih invalidov, Č = Delež invalidov med brezposelnimi).

A	B	C	Č
1995	126.759	7.165	5,7 %
1996	124.470	8.671	7,0 %
1997	128.572	10.897	8,5 %
1998	126.625	12.528	9,9 %
1999	114.348	14.878	13,0 %
2000	104.583	17.179	16,4 %
2001	104.316	18.684	17,9 %
2002	99.607	14.420	14,5 %
2003	95.993	8.875	9,2 %
2004	90.728	8.051	8,8 %

Vir: Letno poročilo ZRSZ, v Kolar, Špela, Jesenko Karmen, Uršič, Cveto, *Informacija o invalidskih podjetjih v Republiki Slovenije - pregled*, Ljubljana, Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve - Direktorat za invalide, 2005, 7. Dostopno na: http://www.sigov.si/mddsz/doc/ip_info05.pdf, 3. II. 2005.

Čeprav se na pojma delo in zaposlitev veže pojem zdravega in sposobnega posameznika, tudi invalidi ne smejo biti iz tega izključeni, vendar ugotovitve kažejo ravno nasprotno. Invalidnost kot taka ne sme biti vzrok za izključitev s trga delovne sile. OZN v svojih Standardnih pravilih za izenačevanje možnosti invalidov (1996), v pravilu št. 7, ki se nanaša na zaposlovanje, govori o tem, da mora biti invalidom omogočeno uveljavljati svoje človekove pravice, posebej na področju zaposlovanja. Tako v mestnih kot v podeželskih okoljih morajo imeti enake možnosti za produktivno in plačano zaposlitev na trgu dela. Ustava Republike Slovenije¹⁷ v 49. členu določa, da je vsakomur pod enakimi pogoji dostopno vsako delo. V 52. členu pa zagotavlja invalidom varstvo in usposabljanje za delo, otrokom z motnjami v duševnem razvoju pa s po-

močjo javnih sredstev usposabljanje za dejavno življenje v družbi.

Invalidi so sicer sposobni delati, vendar jih je potrebno na podlagi programov primerno usposobiti in jim prilagoditi delo tako, da ga lahko opravljajo in obdržijo. Nujen predpogoj vsakega uspeha pri zaposlovanju invalidnih oseb je odstranitev odklonilnih stališč delodajalcev in javnosti za intenzivno zaposlovanje invalidov. Družba jih na žalost še vedno pogosto obravnava kot drugorazredne državljane zaradi družbene stigmatizacije, ki se kaže v hkratnem izražanju sočustvovanja in odpora. Delodajalci jih obravnavajo kot neprimerno delovno silo zaradi stereotipnega mišljenja, da so invalidi manj sposobni, težko prilagodljivi, manj zanesljivi, ne dovolj vztrajni in da jim je vseskozi potrebno posvečati veliko pozornosti. Zaposlovanje invalidov je smotrno spodbujati tako zaradi ekonomskih, psiholoških in etično-humanih razlogov. Zavedati pa se moramo, da lahko z vidika racionalnosti in učinkovitosti invalidom najbolj pomagamo prav z usposabljanjem in zaposlovanjem. Še prej pa jim je potrebno omogočiti tudi dobro izobrazbo oziroma najprej sploh dostop do nje. Boljše možnosti izobraževanja, usposabljanja in zaposlovanja ter odprava raznih ovir, s katerimi se invalidi srečujejo poleg diskriminacije, bi povečale motivacijo invalidov pri vključevanju v delovno okolje in tudi sicer v družbeno življenje.

Novo obliko vključevanja invalidov v proces dela in zaposlovanja predstavlja socialna ekonomija, za razvoj katere si Evropska unija v zadnjih letih zelo prizadeva. Socialna ekonomija ne zajema le ekonomskega vidika poslovanja, temveč tudi socialnega. Temelj razvoja programov socialne ekonomije je vzpostavitev solidarnosti, kohezije, partnerstva, stalnega razvoja in socialnega podjetništva.

Razvoj socialne ekonomije omogoča:¹⁸

- višjo zaposlenost brezposelnih, težje zaposljivih in invalidnih oseb,
- pomoč pri poklicnem uveljavljanju invalidov in težje zaposljivih oseb,
- finančne organizacije dajejo vse večjo finančno pomoč asociacijam socialne ekonomije,
- pri nastajanju novih asociacij je pomembna vloga lokalne in regionalne oblasti,
- vključevanje različnih institucij v tržni mehanizem,
- potrebno je spoznavanje potreb socialnega okolja,
- zaradi specifičnosti asociacij so potrebna partnerstva,
- nujno pa je tudi oblikovati pravila za uspešno sodelovanje.

Nosilci socialne ekonomije so t. i. socialna podjetja, ki opravljajo dela, ki so v javnem interesu, in dela, prilagojena psihofizičnim sposobnostim vključenih. Od običajnih podjetij se razlikujejo, ker:¹⁹

- zaposlujejo omejeno zmožne osebe za delo in ljudi, ki so sicer na trgu delovne sile nezanimivi,
- delovno vzdušje omogoča opravljanje dela tistim, ki imajo telesne in psihične omejitve,
- osebe obravnava kot človeški vir s pozitivnim potencialom.

Zaključek

Sodobni trendi v svetu, kot sta globalizacija in integracija, prinašajo s seboj na eni strani koncentracijo kapitala in unifikacijo na določenih področjih življenja, na drugi pa povečujejo ekonomske razlike med ljudmi in socialno diferenciacijo predvsem v dostopnosti do izobraževanja, dela in drugih dobrin, ki vplivajo na ekonomski in socialni status posameznika. Družbe postajajo vse bolj profitabilno usmerjene in vse manj solidarne, kar implicira vse manjši obseg socialnih transferjev, ki so pogoj za vključitev invalidov in os-

talih šibkejših skupin v proces izobraževanja in dela, kar je pogoj za dvig njihovega standarda. Vlogo opravljanja socialnih funkcij tako danes vse bolj pridobivajo invalidske delavnice in socialna podjetja, ter varstvene delavnice, v katerih so zaposleni hendikepirani. Te sicer nudijo zaposlitev osebam z invalidnostjo, niso pa vedno najboljše sredstvo integracije, ker gre za ločevanje invalidov v nekakšno izolirano geto, zato naj bi le-te prevzele funkcijo priprave in usposabljanja invalidnih oseb za vstop na odprt trg delovne sile, torej na zaposlitev v običajnih neinvalidskih podjetjih.

Naša država si kot sodobna evropska država prizadeva za izenačevanje možnosti izobraževanja in zaposlovanja invalidnih oseb. To se kaže z vse večjo prilagojenostjo naše zakonodaje evropski in pri ukrepih aktivne politike zaposlovanja, s katerimi Slovenija ponuja nekaj možnosti za pospeševanje zaposlovanja invalidov. Zaposlovanje invalidnih oseb je smotno spodbujati zaradi ekonomskih, psiholoških in etično-humanih razlogov. S tem je mišljeno predvsem zaposlovanje v neinvalidskih podjetjih, saj je to eden izmed osnovnih načinov izenačevanja možnosti.

Zavedati se moramo, da lahko z vidika racionalnosti in učinkovitosti invalidom najbolj pomagamo prav z usposabljanjem in zaposlovanjem. Boljše možnosti izobraževanja, usposabljanja in zaposlovanja ter odprava raznih ovir, s katerimi se poleg diskriminacije srečujejo, bi povečale motivacijo invalidov pri vključevanju v delovno okolje in tudi sicer v družbeno življenje. To bi nadalje omogočilo dvig njihove življenjske ravni in ravni splošnega zadovoljstva.

1. Glej Fatur Videtič, Andrejka, Razvijanje možnosti za aktivno življenje in delo invalidov, v: Uršič, Cveto (ur.), *Zaposlovanje invalidov med politiko in prakso: mednarodni simpozij 3. in 4. november 2003*, Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za rehabilitacijo, 57.

2. Wirth v Wertlieb, Ellen C., *Minority Group Status of the Disabled*, v: *Human Relations*, vol. 38, no. 11, New York, London, Plenum Press, 1985, 1047-1063, 1047.
3. Značilnosti manjšinskih skupin:
 - Člani manjšin so postavljeni v podrejen položaj s strani večine, zato so člani manjšine subjekti predsodkov, diskriminacije in izključevanja.
 - Posamezni člani manjšinske skupine so tretirani kot skupina zaradi "družbeno pomembne" karakteristike, ki je skupna vsem njenim članom.
 - Člani manjšin so povezani skupaj v solidarnostno skupino.
 - Članstvo v tej skupini ponavadi ni prostovoljno, ampak se posameznik preprosto rodi v to skupino.
 - Člani manjšin se v večini poročajo med seboj, torej s člani iste skupine.
 - (Robertson v Wertlieb, Ellen C., *Minority Group Status of the Disabled*, v: *Human Relations*, vol. 38, no. 11, New York, London, Plenum Press, 1985, 1047-1063, 1048.)
4. Wright v Wertlieb, Ellen C., *Minority Group Status of the Disabled*, v: *Human Relations*, vol. 38, no. 11, New York, London, Plenum Press, 1985, 1047-1063, 1047.
5. Glej Rutar, Dušan, Stereotipi in predsodki o hendikepu, v: *EDUCA*, 1997/1998, Nova Gorica, Založba EDUCA, 60-65.
6. Poropat, Klaudija, Hendikep kot vrednost, v: *AWOL* 1, 3/1997, Ljubljana, YHD, 104.
7. Glej Fine, Michelle, Ash, Adriene, *Disability Beyond Stigma: Social Interaction, Discrimination and Activism*, v: *Journal of Social Issues*, vol. 44, no. 1, 3-21, 8-15.
8. Glej Pečarič, Elena, Bohinc Emil, Toleranca do hendikepiranih, v: *Didakta* 5, 28/29 (1996), Ljubljana, Založba DIDAKTA, 56-59, 58.
9. Glej Fatur Videtič, Andrejka, Podlage za oblikovanje celostnega modela obravnave zmožnosti za delo in zaposlitev na področju zaposlovanja invalidov, v: Uršič, Cveto (ur.), *Zaposlovanje invalidov med politiko in prakso: mednarodni simpozij 3. in 4. november 2003*, Ljubljana, Inštitut Republike Slovenije za rehabilitacijo, 81.
10. Council of Europe v Tabaj, Aleksandra, Zaposlovanje invalidov v informacijski družbi, v: Uršič, Cveto (ur.), *Pravica do enakih možnosti in enake obravnave: usposabljanje in zaposlovanje invalidov v Evropski uniji in Sloveniji*, Ljubljana, Inštitut Republike Slovenije za rehabilitacijo, Zveza delovnih invalidov, 2004, 45.
11. Prav tam.
12. *Annual report*: May 2003 - April 2004, Brussels, European Disability Forum, 2004, 26.
13. Prav tam, 27.
14. Glej Tabaj, Aleksandra, Zaposlovanje invalidov v informacijski družbi, v: Uršič, Cveto (ur.), *Pravica do enakih možnosti in enake obravnave: usposabljanje in zaposlovanje invalidov v Evropski uniji in Sloveniji*, Ljubljana, Inštitut Republike Slovenije za rehabilitacijo, Zveza delovnih invalidov, 2004, 46.
15. Fatur Videtič, Andrejka, Podlage za oblikovanje celostnega modela obravnave zmožnosti za delo in zaposlitev na področju zaposlovanja invalidov, v: Uršič, Cveto (ur.), *Zaposlovanje invalidov med politiko in prakso: mednarodni simpozij 3. in 4. november 2003*, Ljubljana, Inštitut Republike Slovenije za rehabilitacijo, 2003, 81.
16. Uršič, Cveto. *Pravica do enakih možnosti in enake obravnave: usposabljanje in zaposlovanje invalidov v Evropski uniji in Sloveniji*, Ljubljana, Inštitut Republike Slovenije za rehabilitacijo, Zveza delovnih invalidov, 2004, 31.
17. Uradni list Republike Slovenije, št. 33/91.
18. Žnidarčič, Damjan, Nove oblike vključevanja invalidov v delo - socialna ekonomija, v: Uršič, Cveto (ur.), *Zaposlovanje invalidov med politiko in prakso: mednarodni simpozij 3. in 4. november 2003*, Ljubljana, Inštitut Republike Slovenije za rehabilitacijo, 2003, 103.
19. Prav tam, 105.